

С.В. ГАПОН

Полтавський державний педагогічний університет
ім. В.Г. Короленка
вул. Остроградського, 2, Полтава, 36000

МОХОПОДІБНІ ДИКАНСЬКОГО РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ ТА ЇХ УЧАСТЬ В УТВОРЕННІ БРІОУГРУПОВАНЬ

Ключові слова: мохоподібні, регіональний ландшафтний парк, бріофлора, бріоугруповання

Одним з важливих напрямків сучасних досліджень біорізноманітності є її інвентаризація на природно-заповідних територіях. Останні зазнають порівняно меншого антропогенного тиску і є резерватами особливо цінних представників флори. Це повною мірою стосується і мохоподібних. Як свідчать літературні дані, вивчення бріофлори на таких територіях України останнім часом поживалося [2—7, 17—20], проте відомості щодо мохоподібних природно-заповідних територій у межах Лівобережжя України є розрізненими і неповними [5, 8, 10, 12]. Тому метою наших досліджень було вивчення бріофлори Диканського регіонального ландшафтного парку (ДРЛП).

ДРЛП створений у 1994 році на площі 11925 га, знаходиться у центральній та східній частинах Диканського р-ну Полтавської обл. [15].

Клімат території парку помірно-континентальний. Середня температура січня -7°C , липня $+20,5^{\circ}\text{C}$, тривалість безморозного періоду — 162—187 діб. Річна кількість опадів становить 475—500 мм [21].

Згідно з геоботанічним районуванням [14] парк знаходиться в Дикансько-Котелевському (Ворсклянському) геоботанічному районі Лівобережно-придніпровської підпровінції Європейсько-Сибірської лісостепової області, який характеризується кленово-липово-дубовими і, частково, грабово-дубовими та дубово-сосновими (на піщаній терасі) лісами. Розташований переважно на розчленованому плато р. Ворскли, яке в минулому було суцільно заліснене, а також її заплавної та боровій терасах. У ґрунтовому покриві домінують чорноземи та темно-сірі опідзолені ґрунти.

Унікальними в ДРЛП є масиви вікових широколистяних лісів, переважно кленово-дубових. Це один із відомих реліктових центрів в Україні. В урочищі Парасоцьке представлені залишки грабово-дубових лісів, де *Carpinus betulus* L. зростає на східній межі свого поширення. Крім лісових масивів парк об'єднує ряд природоохоронних об'єктів: ботанічних, зоологічних та геологічних [15].

На сьогодні флора вищих судинних рослин парку налічує 617 видів, зокрема — 46 рідкісних, занесених до Червоної книги та регіонально рідкісних [15].

Літературні відомості про бріофлору парку відсутні. Наші ж попередні публікації [8—10] присвячені мохоподібним урочища Парасоцьке та з'ясуванню їхньої участі в утворенні епіфітних обростань.

Протягом 1998—2002 рр. ми обстежували бріофлору парку — не лише його заказну зону, а й рекреаційно-садибну, господарську та ін. У результаті обробки гербарних зразків власних зборів та переданих М.Ф. Бойком (з урочища Парасоцьке) встановлено, що досліджувана бріофлора налічує 87 видів мохоподібних, які належать до двох класів (*Hepaticopsida* — 8 видів та *Bryopsida* — 79), 55 родів, 26 родин, що становить 37,8 % від бріофлори Лівобережного Лісостепу України [11].

Найбагатшими за кількістю видів є родини *Brachytheciaceae* (12 видів), *Pottiaceae* (11), *Amblystegiaceae* (8), *Dicranaceae*, *Bryaceae*, *Plagiotheciaceae* (по 5), *Polytrichaceae*, *Mniaceae*, *Orthotrichaceae*, *Thuidiaceae*, *Hypnaceae* (по 4), *Leskeaceae* (3) (табл. 1). Решта 14 родин налічують по 2 (4 родини) та одному (10 родин) виду. Найчисельнішим є рід *Brachythecium* (9 видів). По 4 види мають роди *Tortula*, *Bryum*, *Orthotrichum*, *Plagiothecium*. Трьома видами представлені *Dicranum*, *Plagiomnium*, *Anomodon* та *Amblystegium*. Решта родів налічують по два (4) та одному (42) виду. 11 родин, провідні за кількістю видів, охоплюють 75,8 % усієї бріофлори парку. Більшість родів (46) та родин (14) включають по одному та по два види, що становить, відповідно, 57,5 та 20,7 % від виявленого видового складу мохоподібних.

Відносне багатство мохоподібних ландшафтного парку пов'язане як з його заповідним режимом, так і наявністю різних типів рослинності та різноманітністю сприятливих екоотопів для їх поселення. Найбагатшою, як і слід було сподіватися, є бріофлора урочища Парасоцьке. Це масив порівняно добре збережених липово-кленово-дубових та дубово-грабових лісів з середнім віком деревостану 90—100 років. Але є тут ділянки з 200—300-річними деревами *Quercus robur* L. та 150—160-річними *Carpinus betulus*. У цьому урочищі та в лісових масивах парку виявлено 66 видів мохоподібних.

Таблиця 1. Систематична структура бріофлори Диканського регіонального ландшафтного парку

№ п/п	Родина	Кількість			
		родів		видів	
		абс.	% від загальної к-сті	абс.	% від загальної к-сті
1.	<i>Brachytheciaceae</i>	5	9,1	12	13,8
2.	<i>Pottiaceae</i>	7	12,7	11	12,6
3.	<i>Amblystegiaceae</i>	5	9,1	8	9,2
4.	<i>Dicranaceae</i>	3	5,5	5	5,8
5.	<i>Bryaceae</i>	2	3,6	5	5,8
6.	<i>Plagiotheciaceae</i>	2	3,6	5	5,8
7.	<i>Polytrichaceae</i>	3	5,5	4	4,6
8.	<i>Mniaceae</i>	2	3,6	4	4,6
9.	<i>Orthotrichaceae</i>	1	1,8	4	4,6
10.	<i>Thuidiaceae</i>	2	3,8	4	4,6
11.	<i>Hypnaceae</i>	3	5,5	4	4,6
12.	<i>Leskeaceae</i>	3	5,5	3	3,4
13.	<i>Lophocoleaceae</i>	1	1,8	2	2,3
14.	<i>Grimmiaceae</i>	2	3,6	2	2,3
15.	<i>Funariaceae</i>	2	3,6	2	2,3
16.	<i>Neckeraceae</i>	2	3,6	2	2,3
17.	<i>Marchantiaceae</i>	1	1,8	1	1,1
18.	<i>Metzgeriaceae</i>	1	1,8	1	1,1
19.	<i>Pelliaceae</i>	1	1,8	1	1,1
20.	<i>Radulaceae</i>	1	1,8	1	1,1
21.	<i>Porellaceae</i>	1	1,8	1	1,1
22.	<i>Frulaniaceae</i>	1	1,8	1	1,1
23.	<i>Fissidentaceae</i>	1	1,8	1	1,1
24.	<i>Climaciaceae</i>	1	1,8	1	1,1
25.	<i>Leucodontaceae</i>	1	1,8	1	1,1
26.	<i>Sematophyllaceae</i>	1	1,8	1	1,1

Особливо різноманітною є епіфітна (30 видів) та епіксільна (34) бріофлора. Більш-менш стійкі епіфітні та епіризні бріоугруповання трапляються біля основи стовбурів дерев та на їх виступаючих коренях. Найкраще вони розвинені в основі *Fraxinus excelsior* L., *Acer platanoides* L. та *Quercus robur*, дещо гірше — на *Tilia cordata* Mill. та *Carpinus betulus*. Такі бріоугруповання переважно формують факультативні епіфіти, які звичайно опановують ґрунт, але, уникаючи конкуренції з боку вищих судинних рослин, пристосовуються до екстремальних умов зростання на дереві, використовуючи його здебільшого як місце прикріплення.

Найчастіше у прикореневій зоні названих вище форофітів відзначені *Amblystegium serpens**, *A. varium*, *Brachythecium oedipodium*, *B. velutinum*, *Hypnum*

* Автори видів мохоподібних наведені в табл. 2.

cupressiforme, в дещо знижених місцях рельєфу — більш вологолюбний *Brachythecium rivulare* (табл. 2). Окрім факультативних епіфітів до прикорневих бріоугруповань входять *Platygyrium repens*, *Anomodon attenuatus*, *A. viticulosus*, *Hypnum pallescens*, *Bryum capillare*, *Leskea polycarpa*, які тягнуться по стовбуру дерева до 1,0—1,5 м, а іноді — на похилих деревах — і вище. Безпосередньо на стовбурі бріоугруповання формують *Radula complanata*, *Leucodon sciuroides*, *Leskeella nervosa*, *Anomodon longifolius*, *Platydictia subtilis* та види роду *Orthotrichum*. Для *Tilia cordata*, *Carpinus betulus* та *Ulmus glabra* Huds. характерним є розвиток переважно прикорневих мохових угруповань, сформованих майже тими ж наведеними вище факультативними та облігатними епіфітами, але їх видова різноманітність значно менша (18 видів).

На гнилій деревині, яка порівняно часто трапляється в досліджуваних лісових масивах, видовий склад мохоподібних досить різноманітний, адже цей тип субстрату є перехідним між стовбурами живих дерев та ґрунтом. Тому епіксіальна бріофлора представлена як типовими (*Lophocolea heterophylla*, *Herzogiella seligeri*), так і факультативними (*Dicranum montanum*, *Amblystegium serpens*, *A. juratzkanum*, *Platygyrium repens*, *Hypnum cupressiforme*, *H. pallescens*) епіксілами (табл. 2).

Епіксіальні бріоугруповання є усталеними, добре розвиненими і займають іноді значні площі (до 1,5—2,0 м²) на повалених колодах і трухлявих пеньках. Найрізноманітніші вони у сильніше зволжених місцях на березі річки та поблизу лісових джерел, де часто відзначені мохи з рясним спороношенням.

Видовий склад епігейних мохів є менш різноманітним внаслідок добре розвиненого трав'янистого покриву під наметом лісу. На лісовому ґрунті мохи зростають лише у пристовбурових підвищеннях, на узбіччі лісових стежок та ін. Тут відзначені *Tortula subulata*, *Plagiomnium cuspidatum*, *Amblystegium varium*, *Brachythecium salebrosum*, *B. velutinum*, *Eurynchium hians*, а на більш освітлених місцях (просіка, узлісся) — *Polytrichum juniperinum*, *Brachythecium albicans*. У сильніше зволжених місцях біля джерела на ґрунті виявлено *Pellia endiviifolia*, *Plagiomnium affine*, *P. ellipticum*, *Brachythecium rivulare*, *B. rutabulum* (табл. 2). Іншим є видовий склад мохів на порушених еродованих ділянках (узбіччя лісових доріг, ґрунт на коренях повалених буреломами дерев тощо). Тут з'являються *Atrichum undulatum*, *Fissidens bryoides*, *Dicranella varia*, *Physcomitrium pyriforme*, на більш освітлених місцях — *Marchantia polymorpha*, *Funaria hygrometrica* та ін.

Досить цікавою в урочищі Парасоцьке є епілітна бріофлора пісковиків-валунів, виявлених під наметом лісу. Найчастіше вони вкриті *Dicranum montanum*, *Plagiomnium cuspidatum*, *Hypnum cupressiforme*, *H. pallescens*, видами роду *Plagiothecium* B.S.G. (*P. succulentum*, *P. nemorale*, *P. denticulatum*), зрідка — *Leucodon sciuroides*, *Orthotrichum speciosum*, *Brachythecium velutinum*. Лише на валунах знайдено *Dicranum scoparium* (табл. 2).

Поряд з широколистяними лісами на цій території зональним типом рослинності є також лучні степи, переважно знищені на плато внаслідок

Таблиця 2. Розподіл мохоподібних Диканського ландшафтного регіонального парку за типом субстрату

№ п/п	Вид	Тип субстрату							
		задернований ґрунт	порушений ґрунт	основи та виступаючі корені дерев	стовбури дерев	гнила деревина	валуни у лісі	освітлені пісковики	антропогенні субстрати (дах, стіни будинків та ін.)
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
1	<i>Marchantia polymorpha</i> L.	+	+						+
2	<i>Metzgeria furcata</i> (L.) Dum.			+	+				
3	<i>Pellia endiviifolia</i> (Dicks.) Dum.	+							
4	<i>Lophocolea heterophylla</i> (Schrad.) Dum.			+		+	+		
5	<i>L. minor</i> Nees	+							
6	<i>Radula complanata</i> (L.) Dum.			+	+				
7	<i>Porella platyphylla</i> (L.) Pfeiff.			+					
8	<i>Frullania dilatata</i> (L.) Dum.			+					
9	<i>Pogonatum urnigerum</i> (Hedw.) P. Beauv.	+							
10	<i>Polytrichum juniperinum</i> Hedw.	+							
11	<i>P. piliferum</i> Hedw.	+						+	
12	<i>Atrichum undulatum</i> (Hedw.) P. Beauv.		+						
13	<i>Fissidens bryoides</i> Hedw.		+						
14	<i>Dicranum montanum</i> Hedw.			+	+	+	+		
15	<i>D. scoparium</i> Hedw.						+		
16	<i>D. viride</i> (Sull. et Lesq.) Lindb.			+					
17	<i>Ceratodon purpureus</i> f. <i>Dimorphus</i> (Philib.) Moenk., f. <i>greiffii</i> (Schlieph.) Moenk.	+						+	+
18	<i>Tortula aestiva</i> (Hedw.) P. Beauv.							+	+
19	<i>T. muralis</i> Hedw.								+
20	<i>T. ruralis</i> (Hedw.) Gaertn., Meyer et Scherb.	+						+	+
21	<i>T. subulata</i> Hedw.	+							
22	<i>Pterygoneurum subsessile</i> (Brid.) Jur.	+							
24	<i>Pottia intermedia</i> (Turn.) Färnr.	+							
25	<i>Phascum cuspidatum</i> Hedw.	+	+						
26	<i>P. piliferum</i> (Schreb.) Hedw.	+							
27	<i>Barbula unguiculata</i> Hedw.		+						+
28	<i>Didymodon vinealis</i> (Brid.) Zander.	+							
29	<i>Weissia longifolia</i> Mitt.	+							

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
30	<i>Schistidium apocarpum</i> (Hedw.) B.S.G.							+	
31	<i>Grimmia pulvinata</i> (Hedw.) Sw.							+	
32	<i>Funaria hygrometrica</i> Hedw.		+						+
33	<i>Physcomitrium pyriforme</i> (Hedw.) Brid.		+						
34	<i>Pohlia nutans</i> (Hedw.) Lindb.	+		+					
35	<i>Bryum argenteum</i> Hedw.	+						+	+
36	<i>B. caespiticium</i> Hedw.	+						+	+
37	<i>B. capillare</i> Hedw.			+					
38	<i>B. subelegans</i> Kindb.			+	+				
39	<i>Plagiomnium affine</i> (Bland.) T. Kop.	+					+		
40	<i>P. cuspidatum</i> (Hedw.) T. Kop.	+							
41	<i>P. ellipticum</i> (Brid.) T. Kop.	+							
42	<i>P. rostratum</i> (Schrad.) T. Kop.	+							
43	<i>Orthotrichum affine</i> Brid.				+				
44	<i>O. pallens</i> Bruch ex Brid.				+				
45	<i>O. pumilum</i> Sw.				+				
46	<i>O. speciosum</i> Nees				+		+		
47	<i>Climacium denroides</i> (Hedw.) Web. et Mohr.	+							
48	<i>Leucodon sciuroides</i> (Hedw.) Schwaegr.				+		+		
49	<i>Neckera complanata</i> (Hedw.) Hüb.				+				
50	<i>Homalia trichomanoides</i> (Hedw.) B.S.G.			+	+				
51	<i>Leskea polycarpa</i> Hedw.			+	+				
52	<i>Leskeella nervosa</i> (Brid.) Loeske				+				
53	<i>Pterygandrum filiforme</i> Hedw.				+				
54	<i>Anomodon attenuatus</i> (Hedw.) Hüb.			+	+				
55	<i>A. longifolius</i> (Brid.) Hartm.			+	+				
56	<i>A. viticulosus</i> (Hedw.) Hook. et Tayl.			+					
57	<i>Abietinella abietina</i> (Hedw.) Fleisch.	+							
58	<i>Campylophyllum calcareum</i> (Crundw. et Nyh.) Hedenäs	+							
59	<i>Amblystegium juratzkanum</i> Schimp.	+							
60	<i>A. serpens</i> (Hedw.) B.S.G.	+							
61	<i>A. varium</i> (Hedw.) Lindb.	+							
62	<i>Leptodictyum riparium</i> (Hedw.) Warnst.	+							
63	<i>Platydictya subtilis</i> (Hedw.) Crum				+				
64	<i>Drepanocladus aduncus</i> (Hedw.) Warnst.	+							

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
65	<i>Sanionia uncinata</i> (Hedw.) Loeske	+							
66	<i>Isothecium alopecuroides</i> (Dubois) Isov.			+			+		
67	<i>Homalothecium lutescens</i> (Hedw.) Robins.	+							
68	<i>Brachythecium albicans</i> (Hedw.) B.S.G.	+							
69	<i>B. campestre</i> (C. Müll.) B.S.G.	+							
70	<i>B. mildeanum</i> (Schimp.) Schimp. ex Milde	+							
71	<i>B. oedipodium</i> (Mitt.) Jaeg.	+		+					
72	<i>B. populeum</i> (Hedw.) B.S.G.				+				
73	<i>B. rivulare</i> B.S.G.	+							
74	<i>B. rutabulum</i> (Hedw.) B.S.G.	+							
75	<i>B. salebrosum</i> (Web. et Mohr.) B.S.G.	+				+			
76	<i>B. velutinum</i> (Hedw.) B.S.G.	+		+		+			
77	<i>Eurhynchium hians</i> (Hedw.) Sande Lac.	+							
78	<i>Plagiothecium denticulatum</i> (Hedw.) B.S.G.	+		+					
79	<i>P. laetum</i> B.S.G.	+							
80	<i>P. nemorale</i> (Mitt.) Jaeg.	+							
81	<i>P. succulentum</i> (Wils.) Lindb.	+		+					
82	<i>Herzogiella seligeri</i> (Brid.) Iwats.					+			
83	<i>Callicladium haldanianum</i> (Grev.) Crum.					+			
84	<i>Pylaisia polyantha</i> (Hedw.) Schimp.			+	+				
85	<i>Platygyrium repens</i> (Brid.) B.S.G.			+	+	+			
86	<i>Hypnum cupressiforme</i> Hedw.	+		+	+	+	+		
87	<i>H. pallescens</i> (Hedw.) P. Beauv.	+		+	+	+	+		

розорювання. Залишки степів здебільшого збереглися на схилах балок та ярів уздовж правого берега р. Ворскли. Північні схили балок займають ценози степових лук формації *Elytrigietea repentis* та лучно-степові угруповання із співдомінуванням *Carex praecox* Schreb., а південні — переважно угруповання *Festuceta valesiacae* та *Poeta angustifoliae* [16].

Ми досліджували видовий склад мохоподібних зоологічного заказника «Фесенкові горби» та балок Жукова, Свячена, Шквиряча.

Бріофлора степових ділянок ДРЛП є досить специфічною і налічує 18 видів мохоподібних, здебільшого з родини *Pottiaceae* (8 видів). Помітну участь у наземному моховому ярусі під добре розвиненим травостоем беруть *Abietinella abietina*, *Homalothecium lutescens*. Подекуди, у проміжках між дер-

нинами злаків, зростають *Amblystegium serpens*, *Brachythecium albicans*, *B. salebrosum*. Напровесні, до початку розвитку наземного трав'янистого покриву, тут помітна участь експлерентних піонерних видів: *Barbula unguiculata*, *Phascum cuspidatum*, *P. piliferum*, *Pottia truncata*, *Weissia longifolia*. Загалом моховий покрив розвинений слабко у зв'язку з низькою, порівняно з вищими судинними рослинами, конкурентною здатністю мохів та значним антропогенним впливом (випасання худоби). Видовий склад мохоподібних досліджених степових ділянок ДРЛП репрезентує характерний склад бріофлори зональних типів рослинності Лівобережного Лісостепу України — степів.

Крім обстежених розглянутих вище ценозів парку цікавими з бріологічного погляду є Бузковий гай, Писарівщанський парк, Ялиновий гай та геологічна пам'ятка природи — виходи пісковиків поблизу с. Михайлівки. Бріофлора Писарівщанського парку — типова для лісових ценозів Диканського РЛП, бо парк закладений у ХІХ ст. на базі природної ділянки лісу. Бузковий гай, що знаходиться в околицях смт Диканька, є досить давнім насадженням *Syringa vulgaris* L. Хвилястий рельєф місцевості, дещо підвишена вологість повітря сприяють розвитку мохового покриву. На ґрунті добре розвинені епігеїні бріоугруповання з *Amblystegium serpens*, *Eurhynchium hians*. Подекуди до них домішуються *Atrichum undulatum*, *Plagiomnium cuspidatum*. Основи стовбурів *Syringa vulgaris* часто обростають *Amblystegium serpens* та *Brachythecium salebrosum*, а вище по стовбуру їх змінюють *Platygyrium repens*, *Hypnum pallescens*, *Pylaisia polyantha*, *Leskea polycarpa* та представники роду *Orthotrichum*. Видовий склад епіксільних бріоугруповань подібний до комплексу видів цього ж субстрату у лісових масивах парку.

Малоспецифічною є бріофлора Ялинового гаю — насадження ялини 100-річного віку. Внаслідок того, що ця ділянка ДРЛП зазнає значного антропогенного впливу (зона рекреації), видовий склад мохоподібних є досить бідним (13 видів). Переважають епігеїні види мохів, з яких лише *Brachythecium salebrosum*, *B. velutinum*, *Eurhynchium hians* утворюють більш-менш усталені угруповання, а решта формують поодинокі плями на вільних від підстилки місцях. На окремих деревах листяних порід та виступаючих коренях *Picea abies* (L.) Karst. знайдено *Leskea polycarpa*, *Hypnum pallescens*, *H. upressiforme*.

Видовий склад мохоподібних на виходах пісковиків третинного періоду (геологічна пам'ятка природи в околицях с. Михайлівки) є бідним, але досить специфічним. Лише тут виявлено типовий епіліт *Grimmia pulvinata* з рясним спороношенням та форми виду *Ceratodon purpureus*: f. *dimorphus*, f. *greifii*. На пісковиках, вкритих дрібноземом, зростають *Polytrichum piliferum*, *Bryum argenteum*, *B. caespiticium*, *Tortula ruralis*.

Бріофлора лучних, прибережно-водних та водних ценозів є досить бідною. На заплавах луках трапляються 8 видів мохоподібних, а безпосередньо у водоймах — 2: *Amblystegium riparium* та *Drepanocladus aduncus*.

У господарській зоні ДРЛП відзначено мало мохоподібних, представлених рудеральними та космополітними видами. Мохи переважно опановують

субстрати антропогенного походження (бетонні споруди, фундаменти та дахи будинків, узбіччя стежок, доріг). Бріофлора селітебної зони не є специфічною і складається як з рудеральних, так і степових та, рідше, лісових видів. Тільки в цій частині парку знайдено *Tortula aestiva*, *T. muralis*, *Schistidium apocarpum*.

Лише кілька видів утворюють тут більш-менш вироблені усталені бріоугруповання, а решта знаходяться на початкових стадіях колонізації субстратів. Бріоугруповання з однорічних, піонерних експлерентних видів є тимчасовими і розвиваються напровесні. Стійкі епіфітні бріоугруповання в цій зоні утворюють *Leskea polycarpa*, *Hypnum cupressiforme*, *Orthotrichum pallens*. На фундаментах господарських споруд найкраще розвиненими є угруповання з *Tortula aestiva*, *T. muralis*, а на їхніх дахах — *Ceratodon purpureus*, *Tortula ruralis* та *Bryum argenteum*.

У цілому бріофлора ДРЛП — досить типова для Лівобережного Придніпров'я. Але є серед виявлених видів і досить рідкісні. Особливої уваги заслуговують знахідки в урочищі Парасоцьке *Homalia trichomanoides* та *Neckera complanata*. Ці два неморальні види М.А. Алексенко подавав наприкінці ХІХ ст. як звичайні види широколистяних лісів Лівобережного Лісостепу України [1]. Під час досліджень бріофлори цього регіону в 90-х рр. ХХ ст. ми відзначаємо *Homalia trichomanoides* як регіонально рідкісний [12].

Протягом 1999—2004 рр. виявлено ще три його локалітети: листяний ліс в околицях с. Савинці Миргородського р-ну, кленово-липова діброва на Бутовій горі Шишацького р-ну і дубово-грабовий ліс ДРЛП Полтавської обл. Очевидно, сьогодні можна говорити про те, що для цього виду характерним є значне звуження ареалу в межах регіону порівняно з кінцем ХІХ ст. Що ж до *Neckera complanata*, то це перша знахідка на досліджуваній території після вказівки його М.А. Алексенком у 1897 р.

За даними географічного аналізу бріофлора ДРЛП характеризується як неморально-бореальна (відповідно, 43,7 і 35,6 %). Участь бореальних видів, мабуть, можна пояснити географічним розташуванням парку на правому березі р. Ворскли, долиною якої бореали просуваються значно південніше. Присутність аридних видів пов'язана не лише з наявністю степових ділянок, а й зі значною різноманітністю антропогенних еконіш для їх зростання, що характеризуються ксерофітизацією умов. Частка космополітів і рудералів незначна і зумовлена загальною синантропізацією бріофлори.

Таким чином, бріофлора ДРЛП є типовою для Лівобережного Середнього Придніпров'я України, але відзначається краще збереженим моховим покривом, вищим ступенем його розвитку, наявністю цікавих корінних неморальних видів, властивих для лісових масивів, менш трансформованих порівняно з іншими. Це *Leucodon sciuroides*, *Neckera complanata*, *Homalia trichomanoides*, *Isoetecium alopecuroides*. До її складу також входить п'ять регіонально рідкісних видів мохоподібних.

Користуючись нагодою, висловлюємо щиру подяку д-ру біол. наук проф. М.Ф. Бойку за передані зразки мохоподібних з урочища Парасоцьке ДРЛП.

1. *Алексенко М.А.* Лиственные мхи северной части Харьковской губернии и смежных уездов Курской губернии // Тр. О-ва испытат. природы при Харьк. ун-те. — 1897. — 31. — С. 3—23.
2. *Бачурина Г.Ф., Бойко М.Ф.* Мохоподібні Провальського степу // Укр. ботан. журн. — 1979. — 36, № 6. — С. 590—593.
3. *Бойко М.Ф.* Моховий покрив фітоценозів Хомутовського степу // Укр. ботан. журн. — 1978. — 35, № 4. — С. 390—395.
4. *Бойко М.Ф.* Участь мохоподібних у формуванні фітоценозів заповідника «Кам'яні могили» // Укр. ботан. журн. — 1979. — 36, № 5. — С. 478—483.
5. *Бойко М.Ф.* Мохоподібні заповідників «Стрільцівський степ» і «Михайлівська цілина» // Укр. ботан. журн. — 1981. — 38, № 5. — С. 27—31.
6. *Вірченко В.М.* Бріофлора Шацького національного природного парку // Укр. ботан. журн. — 1999. — 56, № 1. — С. 67—73.
7. *Вірченко В.М., Любченко В.М.* Мохоподібні Канівського природного заповідника // Укр. ботан. журн. — 1996. — 53, № 3. — С. 264—273.
8. *Гапон С.В.* Мохообразные Парасоцкого леса и их охрана // Тез. докл. обл. научно-практ. конф. «Охрана окружающей среды и здоровье». — Полтава, 1986. — С. 22—23.
9. *Гапон С.В.* Мохоподібні епіфітних обростань Парасоцького лісу // Укр. ботан. журн. — 1989. — 46, № 5. — С. 55—58.
10. *Гапон С.В.* Мохоподібні в епіфітних обростаннях // Укр. ботан. журн. — 1992. — 49, № 2. — С. 56—59.
11. *Гапон С.В.* Мохоподібні Лівобережного Лісостепу України: Автореф. дис. ... канд. біол. наук. — К., 1992. — 22 с.
12. *Гапон С.В.* Мохоподібні природно-заповідних об'єктів Лівобережного Лісостепу України // III Каришинські читання: Мат-ли доповідей міжвуз. наук.-метод. конф. з проблем природничих наук. — Полтава, 1995. — С. 17—18.
13. *Гапон С.В.* Рідкісні види мохоподібних Лівобережного Лісостепу України // IV Каришинські читання: 36. ст. Всеукр. міжвуз. наук.-метод. конф. з проблем природничих наук, присвячена пам'яті А.П. Каришина. — Полтава, 1997. — С. 48—50.
14. *Геоботаничне районування Української РСР.* — К.: Наук. думка, 1977. — 304 с.
15. *Заповідна краса Полтавщини / Т.Л. Андрієнко, О.М. Байрак, М.І. Залудяк та ін.* — Полтава: ІВА «Астра», 1996. — 188 с.
16. *Коротченко-Бабко І.А., Недоруб О.Ю.* Степова рослинність Диканського регіонального ландшафтного парку // Укр. ботан. журн. — 1998. — 55, № 5. — С. 556—561.
17. *Любінська Л.Г., Болдох В.О.* Флора вищих рослин національного парку «Подільські Товтри» // Укр. ботан. журн. — 1997. — 54, № 2. — С. 192—197.
18. *Нипорко С.О.* Печіночні мохи природного заповідника «Горгани» // Укр. ботан. журн. — 2000. — 57, № 2. — С. 180—185.
19. *Партика Л.Я.* Мохоподібні природно-заповідних територій центральної частини Південного берега Криму // Укр. ботан. журн. — 1994. — 51, № 2, 3. — С. 217—224.
20. *Партика Л.Я.* Бріофлора Ялтинського гірсько-лісового природного заповідника // Укр. ботан. журн. — 1995. — 52, № 2. — С. 260—270.
21. *Физико-географическое районирование Украинской ССР.* — К.: Изд-во Киев. ун-та, 1968. — С. 36—39.

Рекомендує до друку
С.Я. Кондратюк

Надійшла 25.07.2003

С.В. Гапон

Полтавский государственный педагогический университет им. В.Г. Короленко

МОХООБРАЗНЫЕ ДИКАНСКОГО РЕГИОНАЛЬНОГО
ЛАНДШАФТНОГО ПАРКА И ИХ УЧАСТИЕ
В ОБРАЗОВАНИИ БРИОСООБЩЕСТВ

Проанализирована бриофлора Диканского регионального ландшафтного парка (Левобережное Среднее Приднепровье Украины), которая насчитывает 87 видов мохообразных из двух классов, 26 семейств, 55 родов. Показана роль мхов в формировании бриосообществ. Наиболее богат видовой состав мохообразных урочища Парасоцкое — памятники природы общегосударственного значения (66 видов). Отмечено произрастание редкостного в регионе вида *Neckera complanata* (Hedw.) Hüb., последняя находка которого датируется здесь 1897 г. В целом бриофлора Диканского регионального ландшафтного парка типична для Левобережного Среднего Приднепровья Украины и репрезентирует его зонально-локальные особенности.

Ключевые слова: мохообразные, региональный ландшафтный парк, бриофлора, бриосообщества

S.V. Gapon

Poltava State Pedagogical University

THE MOSSY DICANSKOGO REGIONAL LANDSCAPE PARK
AND THEIR PARTICIPATION IN FORMATION
OF BRYOPHYTIC COMMUNITIES

The present article gives the analysis of brioflora Dicanka regional landscape park (the left-bank Forest-steppe of Ukraine), that numbering 87 kinds of the mossy from two classes, 26 families, 55 species. The role of bryophyta in formation bryophytic communities is shown. Aspectual composition bryophytic the most rich in Forest Parasotskii (66 kinds). Forest Parasotskii this refresher of the nature of national significance.

The emphasis is laid on *Neckera complanata* (Hedw.) Hüb., rare for this region. It was described to here in 1897 year.

Brioflora Dicanka regional landscape park is typical for left-bank Forest-steppe of Ukraine. She reflects it zonal-local peculiarities.

Key words: mossy, regional landscape park, brioflora, bryophyti communities